

**ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ
У МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ
В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ**

Яковлева В. А.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри екології та географії,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

Власенко Р. П.

*кандидат біологічних наук,
доцент кафедри екології та географії,
Житомирський державний університет імені Івана Франка
м. Житомир, Україна*

У педагогічній словниково-довідниковій літературі зазначено, що інтерес – це «форма прояву пізнавальної потреби, що забезпечує спрямування особистості на усвідомлення мети діяльності й тим самим сприяє орієнтації, ознайомленню з певними фактами», це є фактично визначення пізнавального інтересу, оскільки пов'язується з пізнавальними потребами й розумовою діяльністю. Пізнавальний інтерес відображає пізнавальну потребу у самостійному засвоєнні нової навчальної інформації та продукуванні нової. У психології пізнавальний інтерес пов'язують з прагненням ознайомитися з предметом цього інтересу, що безпосередньо впливає на творчу активність, взаємодію інтелектуальної діяльності та емоційно-вольової сфери. В літературі виділяють об'єктивно-суб'єктивні характеристики пізнавального інтересу, що дає змогу, з одного боку, стверджувати об'єктивність самого процесу формування пізнавальної самостійності, з іншого – суб'єктивні ознаки і індивідуальність шляхів формування пізнавальної самостійності, швидкості цього процесу тощо. У психолого-педагогічній науці вирізняють два види *пізнавального інтересу*: опосередкований, пов'язаний із зацікавленістю результатом діяльності (цільовий пізнавальний інтерес); безпосередній, зумовлений емоційною

привабливістю пізнавального процесу. Не можна, однак, стверджувати, що якийсь з видів пізнавального інтересу є більш чи менш важливим [2]. Тому ми вважаємо, що найсприятливішим для формування пізнавальної самостійності є відсутність суперечностей між обома видами пізнавального інтересу. На сьогодні виокремлюють такі основні тлумачення поняття «пізнавального інтересу» в науковій літературі: вибіркова спрямованість здобувача, його уваги; структура, що складається з пізнавальних потреб, об'єднаних у цілісній структурі особистості, враховуючи її відношення і потреби; вибіркова спрямованість особистості здобувача на об'єкти і явища навколишнього світу. Як відомо зі словниково-довідникової літератури, мотив – це усвідомлена потреба, яка викликає активність людини і визначає спрямованість цієї активності. Мотив спричиняє мотивування – пояснення суб'єктом навчання своїх дій з посиланням на обставини навчального процесу, що спонукали до вибору певного роду діяльності (в тому числі й самостійно-пізнавальної діяльності, що особливо важливо для теми даного дослідження). Один із засновників діяльнісного підходу – С. Рубінштейн писав, що люди поринають у діяльність заради самої діяльності, яка в даний момент і є головним мотивом, а не для досягнення якихось зовнішніх нагород, маючи на увазі стійку внутрішню мотивацію до дії. Учений вважав, що «мотивація повинна визначатися не тільки і не стільки фізіологічною реакцією, скільки психологічною, пов'язаною з усвідомленням стимулу і надання йому того чи іншого значення, після чого тільки у людини з'явиться бажання та усвідомлення необхідності реагувати на стимул певним чином, визначається мета і з'являється стимул для її досягнення. Отже, стимул викликає дію не прямо, а опосередковано, через мотив: стимул – спонукач мотиву, а спонукачем дії або вчинку стає внутрішнє усвідомлення спонукання, сприйняте багатьма психологами як мотив». Таким чином, мотив навчання – це спрямованість здобувачів у різні напрями навчальної діяльності. Наприклад, якщо активність здобувачів спрямована на роботу із самим досліджуваним об'єктом, то найчастіше в цих випадках можна говорити про різні види пізнавальних мотивів. Якщо активність

здобувача спрямована під час навчання на відносини з іншими людьми, то йдеться, як правило, про різні соціальні мотиви. Таким чином, розрізняють дві великі *групи мотивів*: пізнавальні мотиви, пов'язані зі змістом навчальної діяльності й процесом її виконання; соціальні мотиви, пов'язані з різними соціальними взаємодіями здобувача з іншими людьми (розуміння необхідності вчитися; бажання здобувачів добре підготуватися до обраної професії; прагнення зайняти певну позицію, місце у відносинах з оточуючими). Перша група мотивів містить кілька підгруп: *широкі пізнавальні мотиви*, які полягають в орієнтації здобувачів на оволодіння новими знаннями з географії. Вони відрізняються за рівнями. Ці рівні визначаються глибиною інтересу до знань. Це може бути, інтерес до нових цікавих фактів і явищ, інтерес до істотних властивостей географічних явищ, до дедуктивних висновків, або інтерес до закономірностей у навчальному матеріалі, до теоретичних принципів географічного матеріалу; *навчально-пізнавальні мотиви*, які полягають в орієнтації здобувачів на засвоєння способів здобування знань з соціально-економічної географії світу: інтереси до прийомів самостійного здобування географічних знань, до способів саморегуляції навчальної роботи і раціональної організації своєї праці; *мотиви самоосвіти*, які полягають у спрямованості учнів на самостійне вдосконалювання способів здобування географічних знань. Усі ці пізнавальні мотиви забезпечують подолання труднощів здобувачів у навчальній роботі, викликають пізнавальну активність. Друга група мотивів – соціальні мотиви – також поділяється на підгрупи: *широкі соціальні мотиви*, що полягають у прагненні здобувати знання, у розумінні необхідності вчитися. Тут великим є значення мотивів усвідомлення соціальної необхідності. До цих мотивів можна віднести і бажання здобувачів добре підготуватися до обраної професії; *вузькі соціальні мотиви*, що полягають у прагненні зайняти певну позицію, місце у відносинах з оточуючими, одержати їхнє схвалення, заслужити у них авторитет. Ці мотиви пов'язані з потребою здобувача в спілкуванні, у прагненні одержати задоволення від процесу спілкування, від налагодження відносин з іншими людьми. Також цей мотив може

полягати в спробах різного роду самоствердження – у бажанні зайняти місце лідера, впливати на інших здобувачів; *мотиви соціального співробітництва*, які полягають у тому, що здобувач не тільки хоче спілкуватися і взаємодіяти з іншими людьми, а й прагнути усвідомлювати, аналізувати способи, форми свого співробітництва і взаємин із викладачем і однокласниками. Цей мотив є важливою основою самовиховання і самовдосконалення особистості. Внутрішньою складовою мотиву є інтерес, який змушує здобувача діяти відповідно до інтелектуальної значущості й привабливості предмета. Інтерес до вивчення соціально-економічної географії світу у вищій школі можна звести до двох складових: предметної (спрямованість на економічну і соціальну географію світу як навчальну дисципліну та на виконання самостійних завдань з цього предмета); складової усвідомлення (спрямованість навчальної діяльності на вивчення географії як сукупності конкретних тем, завдань, проєктів). Проаналізуємо особливості ставлення здобувачів до навчання, які можуть сформуватися у процесі вивчення соціально-економічної географії світу, окресливши його як негативне, позитивне аморфне, позитивне творче і позитивне особистісно-відповідальне. Для *негативного* відношення здобувачів до навчання властиве таке: бідність і вузькість мотивів; пізнавальні мотиви вичерпуються інтересом до результату; несформовані вміння ставити цілі, переборювати труднощі; навчальна діяльність не сформована; відсутнє вміння виконувати дію за розгорнутою інструкцією викладача; відсутня орієнтація на пошук різних способів дій.

При *позитивному (аморфному)* відношенні здобувачів до навчання у мотивації спостерігаються нестійкі переживання новизни, допитливості, ненавмисного інтересу; виконання переваг одних навчальних предметів над іншими; широкі соціальні мотиви боргу; розуміння і первинне осмислення цілей, поставлених викладачем.

При *позитивному (пізнавальному)* відношенні здобувачів до навчання мотивація характеризується постановкою нових цілей; народженням нових мотивів; осмисленням співвідношення своїх мотивів і цілей. Навчальна діяльність містить не тільки відтворення за зразками викладача завдань, способів дій,

а й виникнення самостійно поставлених цілей, а також виконання дій за власною ініціативою. Відбувається оволодіння уміннями планувати і оцінювати свою навчальну діяльність до її здійснення, перевіряти і контролювати себе на кожному занятті.

При позитивному (особистісно-відповідальному) відношенні здобувачів навчальна мотивація характеризується стійкістю і неповторністю; розвивається уміння ставити перспективні, нестандартні цілі й реалізовувати їх; уміння переборювати перешкоди при досягненні мети. У навчальній діяльності спостерігається пошук нестандартних способів вирішення навчального завдання, гнучкість і мобільність способів дій, освоєння навчальних дій і вмінь до рівня навичок і звичок культури праці, вихід із навчальної діяльності до самоосвітньої, перехід до творчої діяльності [3].

Проблема мотивації у зв'язку з формуванням пізнавальної самостійності є однією з найактуальніших у психолого-педагогічній та методичній науковій літературі. Розвиток мотивації дає змогу викладачу: обґрунтовано планувати навчально-пізнавальну діяльність здобувачів; адекватно оцінювати результативність навчально-пізнавальної діяльності; підтримувати суб'єкт-суб'єктні відносини між викладачем та здобувачами. З боку здобувачів у процесі розвитку мотивації до самостійної пізнавальної діяльності відбувається: розуміння, оцінювання і прийняття навчально-пізнавальних завдань; визначення кінцевих і проміжних цілей самостійної пізнавальної діяльності; формування ставлення до викладача як партнера в освітньому процесі. Головними характеристиками особистості, що мотивована на досягнення успіху, вважаємо такі: активність та ініціативність самої особистості; ступінь активності здобувача менше залежить від зовнішнього контролю; майбутні вчителі географії наполегливі у досягненні мети і прагнуть планувати своє майбутнє; вони віддають перевагу завданням середньої важкості або завищеної, ставлять реально досяжні цілі [4].

Література:

1. Войцях Т. В. Ігрові технології: просвітницько-профілактичні ігри / Т. В. Войцях. К. : Шкільний світ, 2015. 144 с.

2. Холоденко В. О. Сутність, зміст та структура творчої активності особистості. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Серія: «Педагогіка і психологія»*. 2013. Вип. 1. С. 84-88.

3. Яковлева В.А. Формування пізнавальної самостійності учнів у процесі навчання соціально-економічної географії світу: дис. канд.пед. наук : 03.00.02/К. Інститут педагогіки НАПН України. К, 2011. 228 с.

4. Яковлева В. А. Науково-методичні основи формування пізнавальної самостійності учнів у процесі вивчення географічного курсу «Україна і світове господарство» / В. А. Яковлева, Р. П. Власенко, В. С. Костюк, Т. В. Андрійчук. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 28. С. 93-99.